

การพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษา
ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) ในพื้นที่ภาคเหนือ
The Development of Educational to Develop Out-of-School Children
in The Situation of The Coronavirus (COVID-19) Epidemic in The Northern Region

ลัดดา ประสพสมบัติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Ladda Prasopsombat

Chiang Mai Rajabhat University

E-mail: Ladda1415@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กนอกระบบการศึกษาในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) ในพื้นที่ภาคเหนือมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมในสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) และมีโอกาสเข้ารับการเรียนรู้ได้ตามศักยภาพและความต้องการ 2. เพื่อเพิ่มศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างมีคุณภาพ และ 3. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ พัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกกลุ่มเป้าหมาย 6 องค์กร ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในเขตพื้นที่ภาคเหนือ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ ครู เจ้าหน้าที่ 6 องค์กร ที่ทำงานในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า จากการดำเนินการได้ค้นพบการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา 3 วิธีการ 1. การจัดทำฐานข้อมูลรายชื่อและความต้องการช่วยเหลือของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา 2. การจัดทำฐานข้อมูลรายชื่อก่อนนำชุมชน ครู ผู้ดูแลเด็ก และครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อร่วมกันพัฒนาศักยภาพ และติดตาม สนับสนุน

* ได้รับบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2565; แก้ไขบทความ: 27 กันยายน 2565; ตอประวัติพิมพ์: 29 กันยายน 2565

ให้การช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย และ3. การหาแนวทางการช่วยเหลือ ติดตาม สนับสนุน และพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมกับสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบการสนับสนุนและช่วยเหลือเด็กนอกระบบด้วยทักษะ 3 ด้าน อันได้แก่ ทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และทักษะการศึกษา และเกิดการตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนจำนวน 5 แห่ง

คำสำคัญ: การพัฒนา; เด็กนอกระบบการศึกษา; ไวรัสโคโรนา (โควิด-19)

Abstract

This research on the development of educational networks to develop out-of-school children in the situation of the coronavirus (COVID-19) epidemic in the northern region aimed to 1. Provide out-of-school children and youth to receive appropriate care in the coronavirus (COVID-19) epidemic situation and have the opportunity to learn according to their potential and needs. 2 Enhance the potential of out-of-school children and youth to have knowledge and ability to learn with quality. 3. Develop learning networks and development of learning quality and quality of life of out-of-school children and youth. This study selected a target group of 6 organizations working on out-of-school children and youth in the northern region by using qualitative data collection methods from interviews with teachers, staff from local organizations, community leaders, and other stakeholders. The results of the study discovered 3 methods to help out-of-school children and youth which are: 1. creating a database of names and needs of out-of-school children and youth. 2. Creating a database of community leaders, teachers, child caregivers, wisdom teachers, village scholars to jointly develop potential, follow up, support target groups. 3. Finding a way to help, monitor, support, and develop the potential of out-of-school children and youth that are consistent with the needs and appropriateness of each area. This creates a model of support and assistance for out-of-school children and youth with three skills: life skills, vocational skills, and educational skills including the establishment of 5 community learning centers.

Keywords: Development; Out-Of-School Children; Corona Virus (Covid-19)

บทนำ

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ระบุว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และในปี 2552 รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย 15 ปี โดยนับตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งจะเป็นช่วงอายุ 18 ปี สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ที่ให้เด็กทุกคนที่อายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ ได้รับการอบรมสั่งสอน และการพัฒนาโดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดหน้าที่ของปวงชนชาวไทยในมาตรา 50 หมวด 4 ข้อ (4) ว่ามีหน้าที่เข้ารับการศึกษอบรมในการศึกษาภาคบังคับ และในมาตรา 54 ระบุให้รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปีตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย และส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วมจัดการศึกษาทุกระดับ ส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัยอย่างมีคุณภาพ และได้มาตรฐานสากล มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถที่เชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ตามแผนการศึกษาแห่งชาติโดยรัฐต้องดำเนินการให้ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการศึกษาตามความถนัดของตน ให้จัดตั้งกองทุนเพื่อใช้ในการช่วยเหลือ ผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยรัฐจัดสรรงบประมาณให้แก่กองทุน หรือให้ผู้บริจาคทรัพย์เงินเข้ากองทุนได้รับประโยชน์ในการลดหย่อนภาษี เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา และสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก ราชกิจจานุเบกษา 6 เมษายน 2560)

สถานการณ์ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษาในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยพบว่า เด็กยังขาดโอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการขั้นพื้นฐานของรัฐ เช่น สิทธิในการศึกษา สิทธิในการเข้ารักษาพยาบาล สิทธิมนุษยชนตามอนุสัญญาสิทธิเด็ก เนื่องจากสภาพปัญหาครอบครัวที่ถูกกดทับด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และความเหลื่อมล้ำทางสังคม ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของเด็กในระยะยาว เช่น เด็กยากจน เด็กจากครอบครัวแห้วกลางในชุมชนชนบท เด็กกับความรุนแรงในครอบครัว ปัญหายาเสพติด แรงงานเด็ก เด็กเร่ร่อนเยาวชนท้องก่อนวัยอันควร เด็กไร้รัฐไร้สัญชาติ เด็กนอกระบบเหล่านี้กระจายตัวอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย สิ่งสำคัญ คือ การสร้างกลไกความช่วยเหลือเพื่อให้เด็กทุกคนสามารถเข้าถึงระบบบริการของรัฐขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียม และส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสและทางเลือกในการใช้ชีวิตอนาคตของตนเองอย่างเหมาะสม ตามความถนัดของตนเองอย่างแท้จริง

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบปัญหาเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะปัญหาเด็กและเยาวชนที่ถูกปล่อยปละละเลย เด็กกำพร้า เด็กเร่ร่อน แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก เด็กถูกทำร้าย

หรือถูกข่มขืนเด็กไร้สัญชาติ เด็กติดเอดส์ ซึ่งเด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด ไม่ได้เรียนหนังสือและนับวันจะมีจำนวนมากขึ้น ที่ศึกษาสถานการณ์นักเรียนด้อยโอกาสจำแนกรายภาค พบว่า ภาคเหนือมีอัตรานักเรียนด้อยโอกาสมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52.00 ของจำนวนนักเรียนในพื้นที่ทั้งหมด เมื่อจำแนกประเภทความด้อยโอกาสพบว่า ส่วนใหญ่เป็นและนักเรียนยากจนร้อยละ 94.14 และเป็นเด็กด้อยโอกาสที่เป็นเด็กไร้สัญชาติและมีพ่อแม่ที่ไร้สัญชาติ คิดเป็นร้อยละ 52.00 ของจำนวนนักเรียนทั้งหมด 745,392 คน (ศุภชัย ไตรไทยธีระ, 2564)

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้เกิดภาวะวิกฤตทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอันส่งผลกระทบเป็นอย่างยิ่งต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของไทย วิกฤตการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ฐานะของครัวเรือนนักเรียนผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ หรือด้อยโอกาสทำให้จำนวนนักเรียนยากจนและยากจนพิเศษเพิ่มขึ้นเป็น 1.7 ล้านคน ในปี 2563 (กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, 2563) ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่เกิดขึ้น จึงต้องมุ่งเน้นการสนับสนุนกลไกการสร้างความร่วมมือภาคีเครือข่ายเพื่อพัฒนาการศึกษาและทักษะชีวิตของเด็กนอกระบบ เน้นกระบวนการติดตามหนุนเสริมเพื่อนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล กลุ่ม เครือข่าย สังคม พัฒนาให้เกิดแนวคิดในการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และประเด็นปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากบริบทชุมชนท้องถิ่น บริบทสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้จากปัญหาและความต้องการ ตลอดจนการแสวงหาความรู้ ทักษะใหม่จากผู้รู้ และการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง เกิดการทำงานช่วยเหลือเด็กนอกระบบ การสร้างทักษะชีวิตในเด็กนอกระบบ และเด็กนอกระบบได้รับความช่วยเหลืออย่างเท่าเทียมและตรงกับความต้องการที่แท้จริงของเด็ก เกิดรูปแบบการเรียนรู้นอกห้องเรียน ลดความเหลื่อมล้ำ ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สิทธิด้านการศึกษาและการแสวงหาอาชีพ สร้างโอกาสและการพัฒนาทักษะความสามารถสำหรับอาชีพในอนาคตให้กับเด็กนอกระบบการศึกษา ยกย่องคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่เด็กเยาวชนนอกระบบการศึกษา และยกระดับกลไกการทำงานช่วยเหลือเด็กเยาวชนนอกระบบให้เกิดความเท่าเทียมและเสมอภาคเพื่อเด็กเยาวชนทั่วประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมในสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) และมีโอกาสเข้ารับการเรียนรู้ได้ตามศักยภาพและความต้องการ
2. เพื่อเพิ่มศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาให้มีความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างมีคุณภาพ
3. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ พัฒนาคุณภาพการเรียนรู้และคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง 6 องค์กรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน นอกระบบการศึกษาในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่ สถาบันอัมพะญา, มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย(ศ.ว.ท.), มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา (พชภ.), มูลนิธิรักษ์เด็ก และมูลนิธิพัฒนาลุ่มน้ำแม่คำ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ครูพี่เลี้ยง 6 คน เจ้าหน้าที่องค์กร 12 คน ผู้นำชุมชน 6 คน อาสามัคร 6 คน ทั้งยังใช้การสนทนากลุ่ม และใช้ข้อมูลจากการถอดบทเรียนการทำงานจากครูพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ 6 องค์กร ที่ทำงานในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด 6 ครั้ง

ในการศึกษาคั้งนี้เน้นการสร้างโอกาสทางการเรียนรู้และการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ผ่านการดำเนินงานของ 6 ภาควิชาเครือข่ายเชิงพื้นที่ เพื่อให้เกิดกลไกการทำงาน เรื่องเด็กนอกระบบในระดับพื้นที่ร่วมกับภาคีความร่วมมือขององค์กรในการดูแลช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบการช่วยเหลือเด็กนอกระบบที่สอดคล้องกับปัญหาและสถานการณ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

จากการดำเนินการของ 6 องค์กร ได้ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือความช่วยเหลือเด็กนอกระบบ การศึกษาดังนี้ 1. สถาบันอัมพะญา จำนวน 500 คน 2. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำนวน 800 คน 3. สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท.) 800 คน 4. มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา (พชภ.) 600 คน 5. มูลนิธิรักษ์เด็ก 465 คน 6. มูลนิธิพัฒนาลุ่มน้ำแม่คำ 800 คน จากการศึกษาพบว่าเด็กนอกระบบการศึกษามีอายุระหว่าง 2-25 ปี จากการศึกษพบว่า เด็กเหล่านี้ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เด็กชายขอบ เด็กที่อยู่ห่างไกลเมือง เด็กที่ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิการบริการของรัฐ เด็กที่ได้รับผลจากการพัฒนา และยังพบว่าเด็กเยาวชนชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาที่สองหรือภาษาที่สามมีแนวโน้มสูงมากที่จะหลุดออกจากระบบการศึกษาของสังคมไทยได้โดยง่าย เนื่องจากระบบ การศึกษาในสังคมไทยใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักในการเรียนการสอนและการสื่อสาร ปัญหาเด็กนอกระบบ ที่มีความซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัญหาสังคมอื่น เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน ปัญหาสิทธิและความเท่าเทียม ปัญหากระบวนการศึกษา ปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐ จากการพัฒนาเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถตอบสนองต่อความต้องการและสภาพปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย เช่น ความต้องการศึกษาต่อ ความต้องการฝึกประสบการณ์ ความต้องการพัฒนาอาชีพ ความต้องการพัฒนาทักษะชีวิต ดังนั้นทั้ง 6 องค์กร จึงมุ่งเน้นที่จะสนับสนุนและพัฒนาด้านการศึกษาและอาชีพรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีให้กับเด็กเยาวชนที่ขาดโอกาส จากการดำเนินการได้ค้นพบการช่วยเหลือเด็ก และเยาวชนนอกระบบการศึกษาด้วยวิธีการ ดังนี้

1. การจัดทำฐานข้อมูลรายชื่อและความต้องการช่วยเหลือของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา พร้อมวางแผนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การติดตาม และการสนับสนุนช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย

2. การจัดทำฐานข้อมูลรายชื่อแกนนำชุมชน ครู ผู้ดูแลเด็ก และครูภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อร่วมกันการพัฒนาศักยภาพ และติดตาม สนับสนุน ให้การช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

3. การหาแนวทางการช่วยเหลือ ติดตาม สนับสนุน และพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมกับสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่

ในการดำเนินการดังกล่าวทำให้เกิดรูปแบบการสนับสนุนและช่วยเหลือเด็กนอกระบบด้วยทักษะ 3 ด้าน ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของเด็กนอกระบบอันได้แก่ 1. ทักษะชีวิต ได้แก่ ทักษะการเห็นคุณค่าในตนเอง เข้าใจเรื่องสิทธิ ความเท่าเทียม ทักษะการปฏิเสธและการเจรจาต่อรอง ทักษะกระบวนการคิด (คิดสร้างสรรค์ คิดเชิงกลยุทธ์ คิดนอกกรอบ คิดแบบบูรณาการ) ทักษะการป้องกันตนเองจากกระบวนการค้ามนุษย์ ทักษะการป้องกันและแก้ไขปัญหาเฉพาะตัว ทักษะการให้คำปรึกษาโดยกระบวนการเพื่อนช่วยเพื่อน ทักษะการใช้ชีวิตแบบ New Normal การป้องกันและลดผลกระทบจาก Covid 19 2. ทักษะอาชีพ ได้แก่ การสนับสนุนกลุ่มการเงินขนาดเล็ก (Micro finance) รายหมู่บ้าน กลุ่มบ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มเครดิตยูเนียนเพื่อการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิต กองทุนเพื่อการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน การฝึกอบรมแผนธุรกิจชุมชนให้แก่คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มการเงินขนาดเล็ก การฝึกอบรมแผนธุรกิจ (Business Plan) การตั้งกลุ่มอาชีพที่เหมาะสมกับกลุ่มและเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจครัวเรือน ในระดับกลุ่มเยาวชนและในระดับครอบครัว เช่น กลุ่มท่องเที่ยวชุมชน กลุ่มผ้าทอชนเผ่า กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มทำขนม กลุ่มผลิตของที่ระลึก กลุ่มอาชีพช่างเชื่อม ช่างไฟฟ้า ช่างตัดผม เป็นต้น และ 3. ทักษะการศึกษา ได้แก่ การนำเด็กนอกระบบให้กลับเข้าสู่ระบบการศึกษาด้วยกระบวนการประสานส่งต่อการมอบทุนและอุปกรณ์การศึกษา การสนับสนุนการศึกษาต่อหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นผ่านสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน วิทยาลัยสารพัดช่าง เช่น หลักสูตรช่างตัดผม ช่างเสริมสวย การซ่อมโทรศัพท์มือถือ ช่างยนต์เบื้องต้น การฝึกอบรม สร้างความรู้ความเข้าใจและแนวทางการดำเนินการด้านสถานะบุคคล การฝึกอบรมการรู้เท่าทันสื่อ การผลิตสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่ เช่น การถ่ายภาพ การตัดต่อสื่อวิดีโอ คลิปการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สื่อผ่านโซเชียลมีเดีย การฝึกอบรมทักษะดนตรีเบื้องต้น การฝึกงานในสถานประกอบการ

นอกจากการเกิดรูปแบบการสนับสนุนและช่วยเหลือเด็กนอกระบบด้วยทักษะ 3 ด้าน แล้วในการดำเนินงานนี้ทำให้เกิดรูปธรรมในการช่วยเหลือและพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา ที่นำไปสู่ความเสมอภาคทางการศึกษา สามารถขยายผล และเกิดบทเรียนการเรียนรู้จนเกิดการตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนจำนวน 5 แห่ง ได้แก่

1. ศูนย์การเรียนรู้บ้านมอวาคี เน้นการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทักษะอาชีพผ่านการปฏิบัติการจริง โดยการจัดตั้งสหกรณ์ในโรงเรียนขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

2. ศูนย์การเรียนรู้กะเหรี่ยงภูเขาคนต้นทะเล ได้ส่งเสริมให้กลุ่มเด็กและเยาวชนเป็นแกนหลัก ในการขับเคลื่อนกิจกรรม พร้อมกับจัดตั้งกลุ่มทำแบรนด์สินค้ากาแฟ เพื่อเป็นอาชีพ และพื้นที่การเรียนรู้ สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา

3. ศูนย์การเรียนรู้บ้านห้วยทรายขาว ส่งเสริมเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาได้รวมตัวกัน เลี้ยงหมูพื้นบ้านเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้

4. ศูนย์การเรียนรู้บ้านกองผักปัง เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาได้รวมตัวกันจัดตั้ง กลุ่มด้วยใจรัก และจัดกิจกรรมสร้างพื้นที่ให้เด็กและเยาวชนในชุมชน และหมู่บ้านใกล้เคียงได้เรียนรู้ทักษะ อาชีพ และอื่น ๆ เป็นประจำทุกวันเสาร์และอาทิตย์ เช่น การทำสบู่ น้ำยาล้างจาน และการทำโปรแกรม คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

5. ศูนย์การเรียนรู้ กสศ.รักษ์เด็ก” ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็ก นวัตกรรม สร้างครูอาสารุ่นใหม่ ด้วยกระบวนการสืบค้นหาครูอาสารุ่นใหม่ เกิดต้นแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัย ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และเกิดกระบวนการพัฒนาทักษะชีวิตแก่เยาวชนนอกระบบการศึกษา เป็นการช่วยเหลือและพัฒนาที่มีแนวทางสร้างความยั่งยืนให้แก่เด็กและเยาวชนในพื้นที่

นอกจากนี้ยังเกิดการสร้างกระบวนการพัฒนาครูพี่เลี้ยงในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาด โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) โดยการพัฒนาครูพี่เลี้ยงจากในพื้นที่ปฏิบัติงานและการใช้ระบบ การสื่อสารออนไลน์ เพื่อลดความเสี่ยงจากการเดินทางในสถานการณ์นี้ จากการทำงานของทั้ง 6 องค์กร ทำให้ครูพี่เลี้ยงเข้าใจเรื่องเด็กนอกระบบเข้าใจสถานการณ์ปัญหาของเด็กไทย กฎหมาย การศึกษา ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยได้เรียนรู้เรื่องทักษะการสื่อสารกับเด็กนอกระบบ การพัฒนารูปแบบ การช่วยเหลือผ่านการทำงานของครูพี่เลี้ยงทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ 4 ด้าน ด้านวิชาชีพ วิชาชุมชน วิชาชีวิตและวิชาการ และยังสามารถต่อยอดความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่น ๆ รวมทั้งภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการทำงานช่วยเหลือเด็กนอกระบบเพื่อให้เกิดการดำเนินการอย่าง มีประสิทธิภาพสูงสุด

อภิปรายผลการวิจัย

ในการดำเนินโครงการของทั้ง 6 องค์กรทำให้เด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาได้รับโอกาส ที่เท่าเทียมมีการดูแลอย่างเหมาะสมในสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) และ มีโอกาสเข้ารับการเรียนรู้ได้ตามความศักยภาพและความต้องการ นอกจากนี้เกิดการสร้างเครือข่าย การเรียนรู้และระดมความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้

และคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในพื้นที่และต่างพื้นที่ เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เกิดเครือข่ายครูนอกระบบที่มีจิตอาสา เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน, ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก, ครูศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน., ครูในโรงเรียน, แก่นนำเยาวชน, ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำศาสนา เป็นต้น

จากการศึกษา พบว่า พื้นที่ดำเนินการโครงการเป็นพื้นที่ชายแดนอยู่ห่างไกล การคมนาคมยากลำบาก ประชาชนมีหลากหลายชาติพันธุ์ มีปัญหาที่ซับซ้อน เช่น การลักลอบเข้าเมือง ปัญหาสถานะบุคคล ปัญหาการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการบริหารจัดการภาครัฐ ปัญหาการขาดที่ดินทำกิน การขาดเอกสารสิทธิ ปัญหาการหยุดเรียนกลางคัน เป็นต้น ซึ่งต้องได้รับการแก้ไขที่ต่อเนื่องและต่อยอดให้กลุ่มเป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีต้องอาศัยระยะเวลาไม่สามารถทำให้เกิดได้ในระยะเวลาอันสั้นได้ รวมถึงในพื้นที่ยังมีกลุ่มเด็กนอกระบบที่ยังไม่ได้สำรวจและช่วยเหลืออีกเป็นจำนวนมาก

ในการดำเนินงานของทั้ง 6 องค์การ ประกอบด้วย หัวหน้าโครงการ ผู้ประสานโครงการ และเจ้าหน้าที่การเงิน และบุคลากรสนับสนุนประกอบด้วย อาสาสมัครการสำรวจข้อมูล ผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน และมีครูนอกระบบการศึกษาที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ พบว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำงานเนื่องจากยังมีเด็กนอกระบบในพื้นที่อีกเป็นจำนวนมากที่ประสบปัญหาเฉพาะด้าน เช่น เด็กที่ใช้สารเสพติด เด็กยากจนพิเศษ เด็กที่ไร้สถานะบุคคล เด็กที่มีความบกพร่องทางกายและทางจิตใจ ในการดำเนินงานจึงต้องมีการบูรณาการกับบุคลากรขององค์กรที่มีฐานองค์ความรู้ด้านการทำงานพัฒนาชุมชน

ในกระบวนการทำงานได้มีการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทั้งในระดับชุมชน ระดับจังหวัด โดยเฉพาะการประสานงานและการให้คำปรึกษาและจัดกระบวนการทำแผนร่วมกับเด็กนอกระบบในพื้นที่ทั้งการช่วยสนับสนุนติดตามและประเมินการให้ความช่วยเหลือเด็ก ในการช่วยเหลือเด็กนอกระบบในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 เน้นการช่วยเหลือและเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งได้ออกแบบวิธีการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เช่น การให้ความรู้เรื่อง โรคโควิด-19 ด้วยภาษาชาติพันธุ์ของเด็กนอกระบบ การสร้างครูอาสาในพื้นที่เพื่อให้ความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนในสถานการณ์โควิด-19 การช่วยเหลือเฉพาะหน้าสำหรับเด็กที่อยู่นอกระบบการศึกษามีความจำเป็นเนื่องจากสถานการณ์โควิด 19 เช่น การสนับสนุนให้เกิดการสร้างอาหารชุมชน การพัฒนาระบบการเกษตร การพัฒนาฝีมือต่าง ๆ สามารถช่วยในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทั้งระยะสั้นและระยะยาวได้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาโครงการต่อในอนาคต จำเป็นต้องสร้างให้เด็กได้เรียนรู้จากความต้องการจากประสบการณ์ จนเกิดทักษะอาชีพ ทักษะชีวิต ความเข้าใจต่อเด็กนอกระบบการศึกษา การดำเนินการช่วยเหลือเด็กอย่างต่อเนื่องจะเป็นช่องทางที่ทำให้กลุ่มเด็กนอกระบบเหล่านี้มีพื้นที่ทางสังคม สามารถแสดงศักยภาพ และส่งต่อความช่วยเหลือไปยังเด็กรุ่นต่อไป

ในการดำเนินงานของทั้ง 6 องค์กร ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาศักยภาพและสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กนอกระบบการศึกษา 4 ประการ ดังนี้

1. เกิดกระบวนการสนับสนุนและหนุนเสริมพัฒนาศักยภาพเจ้าหน้าที่โครงการให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและติดตามผลร่วมกับภาคีเครือข่ายระดับพื้นที่ อำเภอ จังหวัดและระดับภาค แม้ว่า การลงพื้นที่ติดตามผลการดำเนินงานจำเป็นต้องหยุดเป็นครั้งคราวไม่สามารถลงพื้นที่ได้ในบางเดือนเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แต่การสร้างคนทำงานในพื้นที่ และการใช้ช่องทางการสื่อสารผ่านระบบออนไลน์มีผลให้ครูอาสา เจ้าหน้าที่โครงการ ได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างสม่ำเสมอ ทั้งทักษะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นเด็กนอกระบบการศึกษา เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำงาน เกิดการคิดวางแผนงานใหม่ๆ จากประสบการณ์ทำงานในพื้นที่และภาคีเครือข่าย นำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ให้เป็นไปตามบริบทแต่ละพื้นที่ ทำให้แผนงานขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันตามเป้าหมาย

2. เกิดกระบวนการสร้างกลไกความร่วมมือ เพื่อเกิดการเชื่อมโยงองค์กรภาคีภาคสังคม และภาครัฐ ทั้งในระดับท้องถิ่นและนโยบาย โดยการจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการเรียนรู้และทำแผนแบบมีส่วนร่วม ประชุมกลุ่มย่อยครูอาสา พี่เลี้ยง ตัวแทนองค์กรที่รับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. เกิดกระบวนการจัดการช่วยเหลือเด็กเยาวชนที่อยู่นอกระบบการศึกษา ได้วางแผนเป้าหมายร่วมกันในระดับพื้นที่รวมทั้งในระดับชุมชน ครอบครัว และตัวเด็กเยาวชนให้สามารถปฏิบัติจัดทำดำเนินงานได้เป็นรูปธรรมจริง และดำเนินการสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เช่น การจัดทำโครงการงานของเด็กเยาวชนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อำเภอเวียงแก่นที่สอดคล้องกับพื้นที่ คือการปลูกขยายพันธุ์ส้มโอที่มีชื่อเสียง เป็นต้น

4. เกิดกระบวนการจัดกิจกรรมการอบรมครูอาสาสมัครเพื่อการติดตามกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย การจัดเวทีให้ครูอาสาสมัครซึ่งเป็นผู้ที่มาจากชุมชน มาจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนได้ร่วมกันดำเนินงานกันในการดูแลติดตามกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ เป้าหมายการดำเนินงานนี้สร้างให้ครูอาสาสมัครมีพลังเพิ่มขึ้น และมีความต่อเนื่องในการติดตามให้กำลังใจแก่เด็กเยาวชนในพื้นที่

กระบวนการทั้ง 4 นี้ สามารถสนับสนุน สร้างกลไกความร่วมมือ และจัดการช่วยเหลือเด็กนอกระบบด้วยการร่วมมือกันในการทำงาน โดยประสานการทำงานทั้งในระดับพื้นที่และระดับเครือข่าย ทั้งยังให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนนอกระบบในการรับฟังความคิดเห็น และให้พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงาน จนเกิดกระบวนการคิดต่อยอดและแบ่งปันประสบการณ์แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบกลุ่มอื่น ๆ ในการดำเนินงานของทั้ง 6 องค์กรทำให้เกิดผลผลิต 4 ประการ ดังนี้

1. เด็กเยาวชนกลุ่มเป้าหมายมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี สามารถพึ่งตนเองได้ ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และส่งเสริมอาชีพที่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น การปลูกไม้ผลยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ และการแปรรูปสร้างมูลค่าสินค้าในชุมชน รวมทั้งโครงการได้ช่วยให้เด็กกลับเข้าสู่การศึกษาในระบบ ซึ่งเป็นการศึกษาที่จะช่วยให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตที่มั่นคงของเด็กในอนาคตต่อไป

2. เกิดความร่วมมือในการติดตาม สนับสนุน พัฒนา และการขับเคลื่อนงานเพื่อสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาในระดับกลุ่ม พื้นที่ ตำบลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาควิชาเครือข่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมหนุนเสริมการช่วยเหลือและพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่ชัดเจน และสามารถขับเคลื่อนงานได้อย่างต่อเนื่อง

3. กลุ่มแกนนำอาสาสมัคร ครูพี่เลี้ยงรุ่นใหม่ องค์กรเครือข่าย สามารถยกระดับทักษะ ความรู้ มีศักยภาพในการดำเนินงานสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาได้ในระดับพื้นที่ที่มีความเฉพาะ โดยใช้แนวคิดการจัดการศึกษาบนฐานวิถีทางวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้เกิดความมั่นใจและมีวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจและหลากหลายมากขึ้น

4. เกิดรูปแบบตัวอย่างในการสนับสนุน ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เช่น การเข้ารับการศึกษาต่อในระบบการศึกษา เกิดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เกิดการพัฒนาทักษะอาชีพ เช่น ช่างเชื่อมเหล็ก ช่างก่อสร้าง ช่างซ่อมเครื่องยนต์ เกิดการพัฒนาทักษะชีวิต เช่น การป้องกันปัญหาการค้ามนุษย์ การป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นต้น

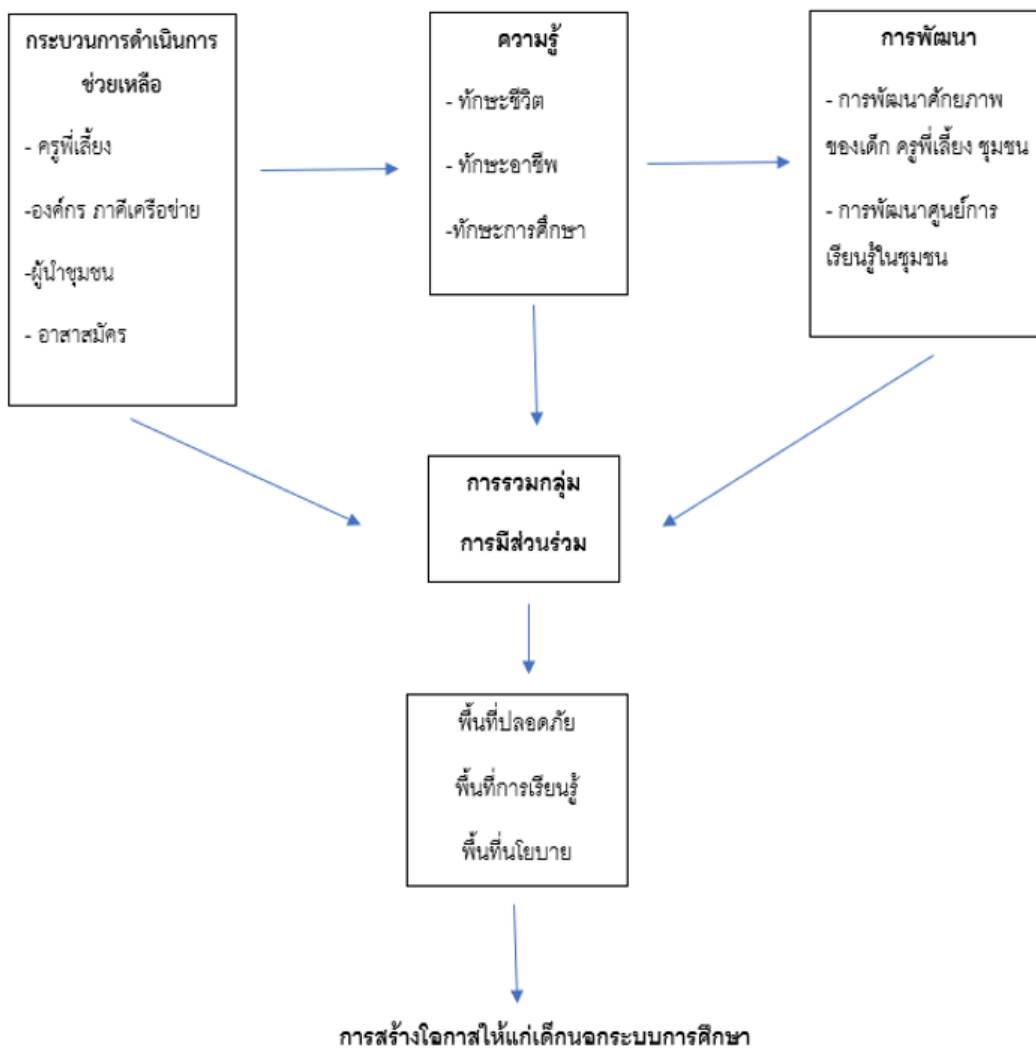
หากพิจารณาในเรื่องการสร้างโอกาสทางการเรียนรู้และการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาของทั้ง 6 องค์กร เป็นการใช้ Social Capital ทูทางสังคมตามที่ Pierre Bourdieu (1989) ได้อธิบายในงานเรื่อง Distinction : A Social Critique of the Judgment of Taste Bourdieu ได้มองทุนทางสังคมออกเป็น 2 มิติ มิติแรก ในแง่ของการโยนโยนความสัมพันธ์หรือเครือข่าย มิติที่สอง คือ ให้ความสำคัญว่าทุนทางสังคมนั้นไม่ใช่แค่ความสัมพันธ์เท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ที่กระทำบางอย่างร่วมกันอย่างมีเป้าหมาย ในการสร้างโอกาสให้แก่เด็กนอกระบบจึงเป็นการใช้ทุนทางสังคมที่องค์กร และชุมชนมีอยู่เพื่อให้เด็กนอกระบบสามารถมีโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง ตามความต้องการได้ถึงแม้ว่าเด็กเหล่านี้ไม่ได้มีต้นทุนทางเศรษฐกิจที่มากพอจนสามารถเข้าเรียนในระบบได้ก็ตาม แต่การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ให้แก่เด็กนอกระบบการศึกษาเป็นการลดความเหลื่อมล้ำ สร้างอำนาจการต่อรอง การสร้างอำนาจในการเรียนรู้ของเด็กได้ถือเป็นกลยุทธ์เชิงรุกที่เด็กนอกระบบพยายามสะท้อนให้สังคมเห็นถึงการมีอยู่ของเด็กเหล่านี้

ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินงานของทั้ง 6 องค์กร ที่ได้พัฒนาศักยภาพและช่วยเหลือเด็กนอกระบบจึงทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาความสามารถตามสิ่งที่เด็กนอกระบบต้องการ ผลักดันแนวคิดแนะนำการประกอบอาชีพ ทั้งยังสานต่อความฝัน สนับสนุนการสร้างอาชีพให้เกิดขึ้นจริงและสร้างรายได้เลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ให้เด็กนอกระบบได้แสดงตัวตนในสังคมที่พวกเขาอยู่ เด็กนอกระบบได้แสดงความสามารถที่ไม่เคยได้ใช้ในการสร้างประสบการณ์ของตนเอง และขยายโอกาสไปสู่คนอื่น ๆ ในชุมชน จนนำไปสู่ความสำเร็จในอาชีพในอนาคตต่อไปได้ นอกจากนี้ยังเกิดการสร้างกองทุนเงินออมให้เกิดขึ้นในชุมชน ถือเป็นกองทุนที่จะนำไปพัฒนาชีวิตของเด็กนอกระบบ และสามารถนำไปต่อยอดพัฒนาสู่การจัดตั้งเป็นสหกรณ์ได้ในอนาคต และเกิดการสร้างการเรียนรู้แบบใหม่ที่ไม่ใช่ห้องเรียน และเป็นการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็ก เกิดจากความต้องการของเด็ก สามารถนำความรู้ไปสร้างอาชีพ เกิดทักษะชีวิตได้

การทำงานของทั้ง 6 องค์กรนั้นเป็นการดำเนินงานโดยเด็กเป็นศูนย์กลางใช้ชุมชนเป็นฐาน เน้นการมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อทำให้เด็กได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการพัฒนาความรู้ และสามารถนำความรู้ไปถ่ายทอดได้ กระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน และสามารถนำมาช่วยในการจัดการศึกษาที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่หรือจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับเด็กเป้าหมายแต่ละกลุ่ม การใช้ชุมชนเป็นฐานในการทำงานทำให้เกิดการมีส่วนร่วม และเกิดกลไกการทำงานร่วมกันระหว่าง ครู พระ ตำรวจ ทหาร อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างให้เด็กเห็นคุณค่าของตนเอง สามารถแสดงศักยภาพของตนเองได้ หากมีการผลักดันให้เกิดการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคีเครือข่าย และโรงเรียนในท้องถิ่นในการขยายโอกาสในการเรียน หรือการจัดการศึกษาพิเศษขึ้นสำหรับเด็กกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานจะทำให้เด็กเหล่านี้ได้รับการศึกษาและได้รับการพัฒนาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพต่อไปได้ในอนาคตได้

องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. (2563). สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไทย ปี 2563 และแนวโน้มปี 2564. (รายงานประจำปี). กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา.

ศุภชัย ไตรไทยธีระ และคณะ. (2564). Young Story “บทเรียนเด็กนอกระบบการศึกษา”. อุบลราชธานี: วีแคน เซอร์วิส เอ็กซ์เพรส.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก, 6 เมษายน 2560, หน้า 1-90.

Pierre Bourdieu. (1989). Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste. London: Routledge.